

Błażej Osowski

Uniwersytet im. Adama Mickiewicza w Poznaniu

blazej.osowski@amu.edu.pl

ORCID: 0000-0002-4226-1378

GEOGRAFIA WYBRANYCH OKRĘSLEŃ ZWIĄZANYCH ZE SZKOŁĄ – ‘GUMKA DO MAZANIA’ I ‘TEMPEROWAĆ’

Nazwy przyborów szkolnych nie były często przedmiotem zainteresowania dialektologów, pomimo że trwająca na początku wieku XX i po odzyskaniu niepodległości dyskusja o różnicach językowych pomiędzy dawnymi dzielnicami zaborowymi często dotyczyła realiów szkolnych (np. Ciuła, Czarniecki 1927; Danysz 1914; Nitsch 1914; Ułaszyn 1938). Najwięcej uwagi poświęcił im A. Zaręba w AJŚ (377 – ‘tablica szkolna’, 378 – ‘tabliczka do pisania rysikiem’, 900 – ‘zeszyt’, 901 – ‘ołówek’, 902 – ‘atrament’, 903 – ‘piórnik’, 904 – ‘arkusz papieru’, 905 – ‘kreska’). Ponadto mapy związane z interesującą nas tu tematyką znajdziemy w AGP (t. 2, 164 – zasięg form *tinta*, *tintorek*), AJK (70 – ‘ołówek’), AWK (149 – ‘linia’) i PLPJ (358 – ‘książka’).

W niniejszej pracy chciałbym się skupić na dwóch nieomawianych dotąd zagadnieniach, tj. na nazwach przyrządu do usuwania śladów ołówka oraz czasownika oznaczającym ostrzenie ołówka, kredki itp. przedmiotów. Materiał zebrano za pomocą ankiety internetowej udostępnionej między listopadem 2019 a lipcem 2020. Wzięło w niej udział 2550 osób, ale nie wszystkie odpowiedziały na interesujące nas tu pytania¹. W niniejszym artykule omówiona zostanie na podstawie ankiet geografia nazw oraz ich obecność w wybranych źródłach leksykograficznych (SL, SWil, SW, SJPD, PSWP, WSJP). Gumka do ścierania to wynalazek XVIII-wieczny, temperówka zaś XIX-wieczny, dlatego nie ma potrzeby sięgać po słowniki wcześniejszych okresów rozwojowych polszczyzny.

¹ Ankieta zawierała także pytanie o nazwy ‘temperówki’, które M. Marciniak opracowała i przedstawiła na Forum Młodych Badaczy Języka Regionu (Poznań, 3.03.2022).

‘GUMKA DO MAZANIA’

Na początku przyjrzyjmy się dziejom tego wynalazku. Odkrywcą azotu i tlenu, Joseph Priestley, zanotował w 1770 r., że angielski inżynier, Edward Nairne, sprzedawał kawałki kauczuku jako środek do usuwania błędów na papierze. Jak często bywa, i tym razem do odkrycia doszło przez przypadek. E. Nairne miał podnieść kawałek kauczuku omyłkowo, myśląc, że to kawałek chleba, który wcześniej był używany w tym samym celu co dzisiejsza gumka. Kauczuk jako substancja naturalna pochodzenia roślinnego ulegał gniciu i dopiero wulkanizacja opracowana przez Charlesa Goodyeara w 1839 zapewniła materiałowi trwałość.

W 1850 r. amerykański wynalazca, Hyman Lippman, dokonał połączenia gumki i ołówka, a po ośmiu latach opatentował swój wynalazek. Patent został następnie odkupiony w 1862 r. za 100 000 dolarów przez Josepha Reckendorfera, który spodziewał się zarobić na monopolu. Jednakże Sąd Najwyższy Stanów Zjednoczonych Ameryki uznał, że proste połączenie dwóch znanych technologii (ołówka i gumki) nie podlega ochronie (Gomme, Nairne, Petroski 2010: 218–219; Smartkleks).

Nazwy narzędzia do usuwania śladów ołówka prześledzimy, grupując słownictwo wg morfemów rdzennych. Choć teoretycznie *gumkę* mógłby odnotować już SL, to jednak pojawia się ona dopiero w SW. W SL i SWil obecne są jednak leksemy odnoszące się do czynności usuwania śladów ołówka, które wchodzą w skład zestawień typu *gumka do ścierania*, *mazania* itd., dlatego te źródła zostały wykorzystane.

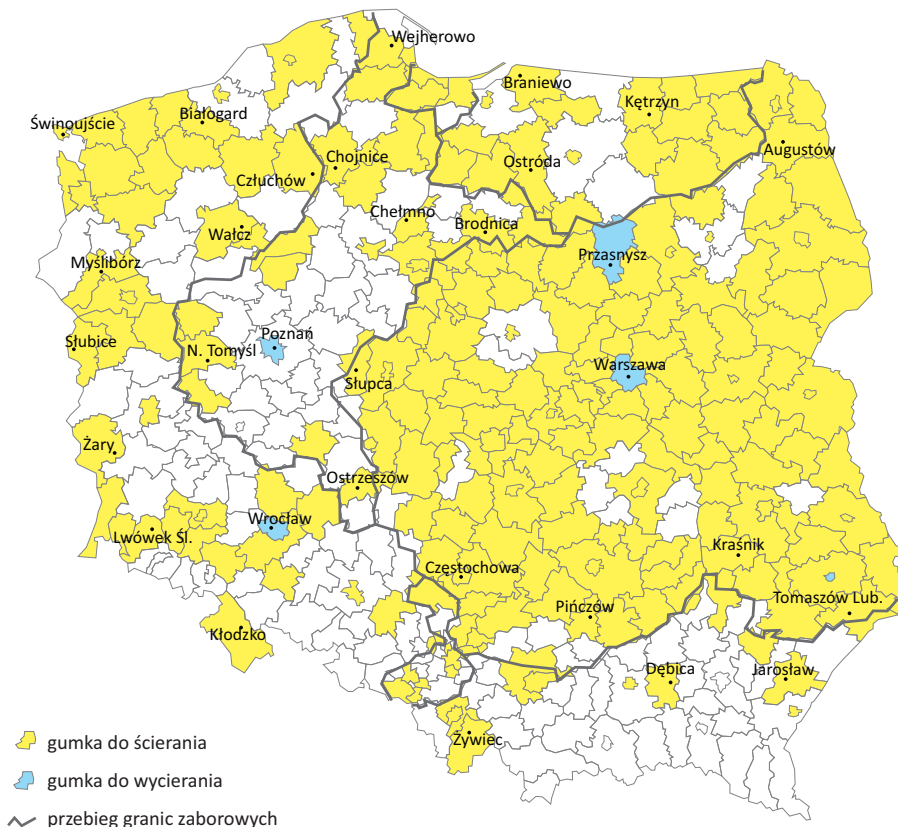
Nazwy pochodzące od *trzeć*. *Gumka do ścierania* jest określeniem ogólnopolskim odnotowanym w WSJP, jednak już w SWil pojawia się interesujące nas znaczenie ‘zużywać tarciami, trąć niszczyć, kasować’ oraz przykład użycia – *Zetrzeć pismo*. Definicje z SW, SJPD, SWJP i PSWP sprowadzić można do ‘usuwać poprzez tarcie’.

Wobec ogólnopolskiego charakteru zestawienia nie dziwi fakt, że jest ono znane niemal w całej Polsce. Zwarty obszar występowania to Podlasie, Lubelszczyzna, Mazowsze, Łódzkie, wschodnia Wielkopolska. Gdzie indziej mamy do czynienia z mniejszymi arealami – głównie na Ziemiach Zachodnich i Północnych oraz na Pomorzu (por. mapa 1.)². Skupienie na obszarze ziem byłego zaboru rosyjskiego byłoby zaskakująco trwałą pozostałością po określeniach *стирательная резинка* i *резины для стирания*.

Ponadto *trzeć* motywuje jeszcze *gumkę do wycierania*, która pojawiła się jedynie w pięciu lokalizacjach. *Wycierać* w znaczeniu ‘usuwać ślady ołówka’ znane jest od SW, gdzie pojawia się w definicji *gumy*, *gumki* ‘kawałek kauczuku, używany do wycierania ołówka a.[lbo] atramentu’, i notowane jest do czasów WSJP.

² Ze względu na wykorzystywanie map do prezentacji zasięgów cech językowych w tekście podaję jedynie przybliżoną geograficznie form.

Mapa 1.

Za okazjonalizm uznać można zestawienie *gumka wycieraczka* podane tylko raz przez kobietę z Lublina urodzoną w 1964 r.

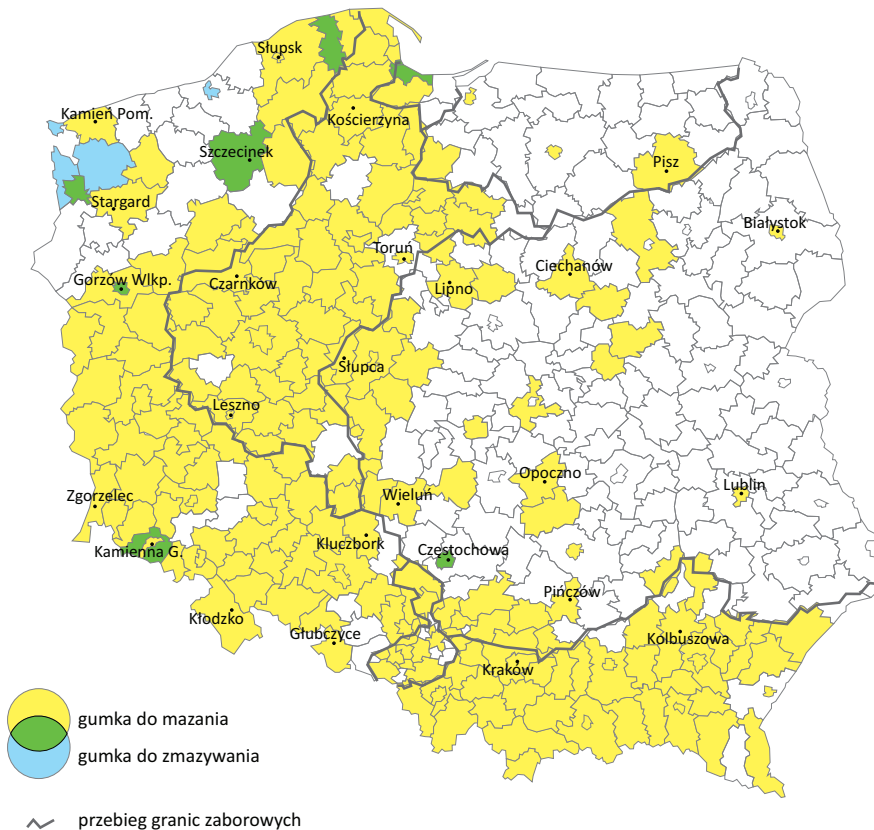
Określenia pochodne od *mazać*. *Gumkę do mazania* poświadczą w cytatach WSJP. Także w tym słowniku, SWJP, PSWP przy czasowniku *mazać* pojawia się połączenie *mazać gumką*. Inne źródła odnotowują podobne znaczenia, choć nie wskazują jednoznacznie, że chodzi o użycie gumki: ‘mazać, zmazać, wymazać = przekreślać, niszczyć pisanie’ (SL), ‘wykreślać, zacierać’, np. *mazać rachunki* (SWil), ‘zamazywać, zmyzywać, wykreślać, wymazywać, kasować, zacierać, ścierać, gładzić’ (SW). Jak widać, są to w większości użycia neutralne³, jedynie SJPD określa znaczenie ‘ścierać to, co napisane lub namalowane; skreślać, kreślić’ jako potoczne, a WSJP – jako książkowe.

Być może o kwalifikacji SJPD zdecydowało miejsce powstania słownika, gdyż Polska środkowa i wschodnia leżą na terenie niemal pozbawionym określenia

³ Trzeba jednak przyznać, że jako główne znaczenia *mazać* odnotowywano głównie ‘brudzić’.

gumka do mazania (por. mapa 2.). Jest ono skoncentrowane na ziemiach byłego zaboru pruskiego, austriackiego oraz Śląska, skąd zapewne w późniejszym czasie ekspandowało na Wielkopolskę wschodnią, Dolny Śląsk, Lubuskie i Pomorze Zachodnie. Choć wpływ języka niemieckiego w takiej sytuacji wydaje się oczywisty, to jednak nie udało się ustalić jego źródła. Najlepszym kandydatem jest tu – pojawiający się w definicji *Radiergummi*⁴ w słowniku języka niemieckiego Jakuba i Wilhelma Grimmów – czasownik *auswischen*, który łączy właściwości semantyczne polskiego *trzeć* i *mazać*, ponieważ oznacza m.in. ‘wyczyścić coś (przez pocieranie)’, ‘usunąć, zatrzeć’ (także w sensie przenośnym), ‘wyrządzić krzywdę’, ‘zglądzić’ (DWDS).

Mapa 2.

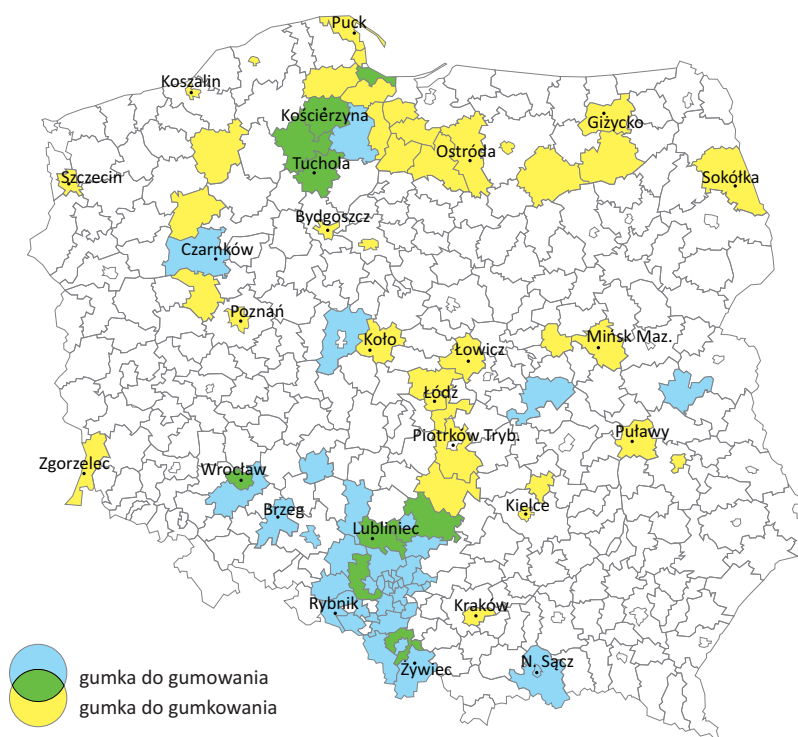
Możliwe, że wpływ obcy uruchomił jedynie potencjał tkwiący w systemie leksykalnym polszczyzny, ponieważ znaczenie ‘niszczy pisanie’ dla *mazać* odnotował

⁴ „Gummi zum auswischen von geschriebenem oder gezeichnetem” (DWG).

już SL. Przemawia za tym czeski synonim gumki do mazania – *mazać guma*⁵ – oraz podobna wieloznaczność pol. *mazać* i czes. *mazati* (SSJC).

Pozostałe określenia od *mazać* występują o wiele rzadziej: *gumka do zmazywania* w 11 lokalizacjach Polski zachodniej (por. mapa 2.), *gumka do wymazywania* – raz w pow. aleksandrowskim i *gumka do zamazywania* – raz w pow. polickim. Wszystkie trzy czasowniki (*wymazywać*, *zmazywać* i *zamazywać*) znane są SL i późniejszym źródłom, jednak jednoznaczne odniesienie do usuwania tekstu z papieru pojawia się w wypadku *wymazywać* i *zmazywać* dopiero w SJPD, a dla *zamazywać* – nigdy. Czasownik ten oznacza przede wszystkim ‘pokrywać powierzchnię czegoś czymś’, tak więc *gumkę do zamazywania* uznać można za indywidualizm lub przejęzyczenie.

Mapa 3.

Nazwy pochodne od *guma*. Do grupy tej zaliczam samodzielnie występujący rzeczownik *gumka* oraz konstrukcje przyimkowe. W zbiorze tym *gumka do gumowania* pojawiła się w 51 lokalizacjach skupionych głównie na Śląsku oraz Borach (por. mapa 3.). Poza tym obszarem poświadczenia *gumki do gumowania* wystę-

⁵ V. Šmilauer (1944), omawiając etymologię słownictwa związanego ze szkołą, w wypadku gumki do ścierania skupił się na słowie *guma*, pominał zaś przydawkę.

pują rzadko i w rozproszeniu. Czasownik podstawowy znany jest od SL, jednak tylko PSWP odnotował środowiskowe ‘wycierać znaki na papierze za pomocą gumy’, a WSJP dał neutralne ‘wycierać gumką ślady ołówka, atramentu lub tuszu’.

Ankietowany z Krakowa (ur. 1957) stwierdził, że *Do gumkowania to takie określenie z przymrużeniem oka*, co kazałoby zakwalifikować je jako okazjonalizm lub nadać kwalifikator „z humorem”. Kwalifikacjom tym przeczy aż 48 lokalizacji, w których wystąpiła jednostka. Pojawia się przede wszystkim na Pomorzu, skąd przechodzi na Ziemię Północne, Ostródzkie i Mazury; ponadto w wąskim pasie od Łowicza przez Łódź i Piotrków Trybunalski po Lubliniec. W wykorzystywanych źródłach brak poświadczeń czasownika podstawowego, jednak mamy tu do czynienia z regularnym procesem słowotwórczym, w ramach którego utworzono czasownik odrzeczownikowy nazywający czynność wykonywaną przy użyciu przedmiotu wskazanego rzeczownikiem, np. *piła* > *piłować*, *korek* > *korkować*, *pędzel* > *pędzlować*.

W grupie tej znajdują się jeszcze poświadczenia sporadyczne – *gumka* (Elbląg, Warszawa, Katowice, Tychy, pow. nowotarski i włocławski) oraz *gumka do gumienia* (Włocławek i Ruda Śląska). SL odnotowuje *gumę*, SWil ponadto *gummę*, ale jako określenie substancji, dopiero w SW pojawia się *guma* a.[lbo] *gumka* ‘kawałek kauczuku, używany do wycierania ołówka a. atramentu’. Czasownika *gumić* brak w wykorzystywanych źródłach.

Nazwy pochodne od *mysz* to deminutivum *myszka* i zestawienie *gumka myszka*. Liczba poświadczeń w ankietach jest niewielka: pierwsze z określeń pojawiło się w Lublinie, Łodzi, pow. ostrołęckim, siedleckim i konińskim, drugie zaś – we Wrocławiu, Katowicach, Krakowie, Radomiu, Warszawie, pow. mińskim i nowodworskim w woj. mazowieckim. Jednostki odnotował jedynie PSWP. W haśle *myszka* czytamy: wychodzący z użycia ‘gumka do mazania, wymazywania tekstu pisanego lub rysunku wykonanego ołówkiem’ oraz znajdujemy połączenie *gumka myszka*. Kwalifikator ten potwierdza obserwacja ankietowanego z Lublina (ur. 1984): *jeszcze w latach 90tych, teraz rzadziej, bo myszka jest komputerowa*. Swego czasu nazwę spopularyzowała lektura szkolna autorstwa Marii Kownackiej *Plastusiowy pamiętnik*, w której bohater mówi: *Mam śliczne mieszkanie: oddzielny drewniany pokój. Obok mnie, w drugim pokoju, mieszka tłuściutka, biała guma. Ta guma nazywa się „myszka”* (Kownacka 2012: 9). W serialu zrealizowanym na podstawie tego tekstu pojawia się wizerunek gumki myszki.

Nazwa *myszka* na określenie narzędzia do wymazywania śladów ołówka jest przykładem apelatywizacji. W latach 20. XX wieku Władysław Rayzacher prowadził w Warszawie fabrykę Guma Myszka produkującą gumki do ścierania. Jej znak graficzny zaprojektował znany artysta – Konstancy Maria Sopoćko (Stopczyk 1969: [39]⁶). Po zawieszeniu działalności w okresie wojny Rayzacher reaktywował firmę,

⁶ Strony nienumerowane.

ale już w 1949 r. została ona przejęta przez państwo i przekształcona w spółdzielnię Technochemia (Rayzacher 2009: 8; AHM).

Trudno określić, co legło u podstaw nadania fabryce W. Rayzachera nazwy *Myszka*. Zbieżność z niemieckim *Ratzefummel* wydaje się przypadkowa. Jest to określenie uczniowskie zarejestrowane w słownikach z Hesji (SHW) i Palatynatu (PW), które używane było w latach 60. XX wieku (i jest używane do dziś). David Römer łączy *Ratzefummel* z *ratzen* ‘drapać, skrobać’, chodziłoby zatem o odgłos, który towarzyszy szybkiemu przesuwaniu gumką po papierze. Etymologicznie nie ma tu więc związku z potocznym *Ratze* ‘szczur’ (Römer). Hipotetycznie istnieje jednak możliwość, że z *Ratzefummel* na drodze etymologii ludowej wyodrębnione zostało *Ratze*, które w języku polskim oddane zostało przez mniej groźny odpowiednik szczura, tj. myszkę. Jednak przeczą temu dane korpusowe języka niemieckiego. Pierwsze poświadczenia *Ratzefummel* pojawiają się w latach 50. XX w. (DWDS-K), a więc gdy firma Guma Myszka już istniała, a wzrost częstotliwości uwidacznia się od lat 90. ubiegłego wieku, podczas gdy w Polsce w tym okresie *myszka* zaczyna stawać się wyrazem przestarzałym.

Bezspornie wpływem niemieckim są natomiast *radyrka* (Warszawa) i *radir-gumi*, *radira* (Ruda Śląska) pochodzące od *Radiergummi*. *Radirkę* odnotowuje SW i definiuje następująco: ‘tafelka gumy do wycierania ołówka, atramentu, z napisem „Radir”’. Ponownie widać ewidentny związek pomiędzy nazwą a elementami reklamowymi produktu. W SJPD związek ten się już zaciera (reg. przestarz. ‘tafelka gumy (**pierwotnie** z napisem „Radir”) – do wycierania ołówka, atramentu’ – podkreślenie B.O.), a w PSWP ginie (regionalny ‘niewielki kawałek gumy, który służy do wymazywania śladów ołówka (niekiedy atramentu)'). SWJP i WSJP nie rejestrują.

Przegląd kończą dwie formy okazjonalne, które jako takie nie zostały odnotowane w żadnym z wykorzystywanych źródeł – *gumka do ołówka* (Gdańsk, Zamość) i *gumka szkolna* (Radom).

‘TEMPEROWAĆ’

Temperówka, jak już wspomniano, to wynalazek XIX-wieczny autorstwa Bernarda Lassimonne’a. Wcześniej do ostrzenia ołówków wykorzystywano noże.

W zebranych materiale czynność ostrzenia ołówka określana jest za pomocą czasowników *temperować*, *ostrzyć*, *strugać*, *ciąć*, *szpicować*, *brusić* oraz ich form prefigowanych.

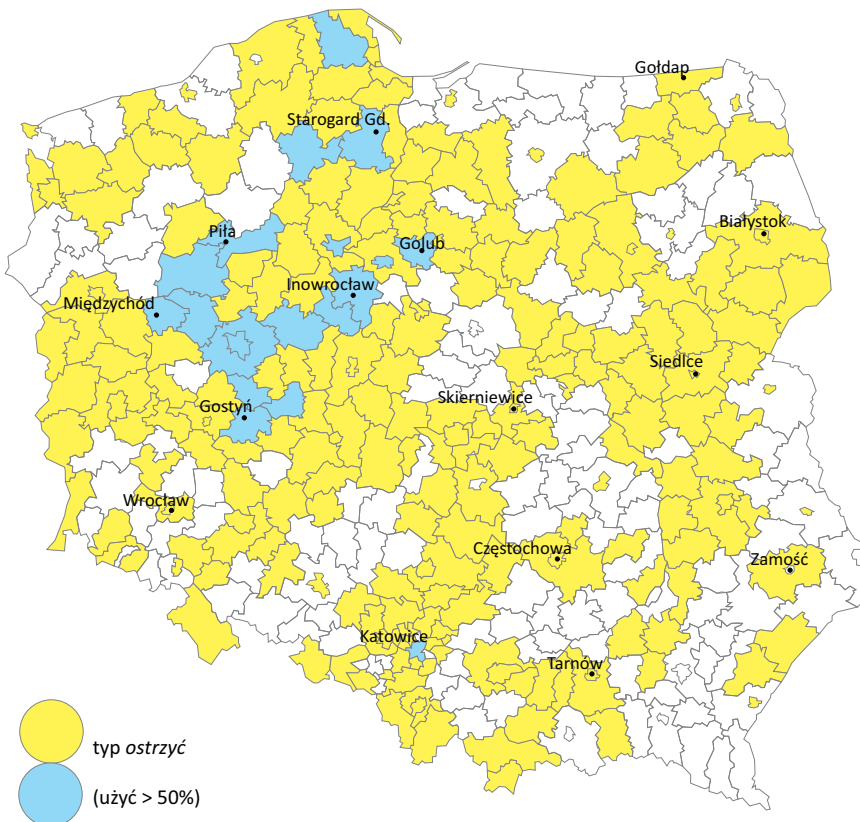
Najczęściej w ankietach (1634 razy) podawano *temperować* i jego formy pochodne (*natemperować*, *zatemperować*). Czasownik używany jest w całej Polsce, choć widać pewne różnice frekwencyjne. Najpopularniejszy (ponad 50% odpowiedzi) jest w Szczecinie, Gorzowie Wielkopolskim, Zielonej Górze, Koninie i pow. ko-

nińskim, Gdańsku i Gdyni, Grudziądzu, Włocławku i pow. włocławskim, Elblągu, Olsztynie, pow. ostródzkim, Łodzi, Ostrołęce, pow. białskim (Lubelskie), Białymstoku i pow. białostockim, pow. lwóweckim, Opolu, pow. kluczborskim, Częstochowie, pow. cieszyńskim, Lublinie i pow. lubelskim. Są to w większości odosobnione lokalizacje, jedynie Wrocław z pow. wrocławskim i trzebnickim oraz Warszawa z pow. wołomińskim, mińskim, otwockim, grójeckim, piaseczyńskim, grodziskim i pruszkowskim stanowią nieco większy, zwarty teren.

Popularność *temperować* wynika z długiej tradycji jego używania w interesującym nas znaczeniu. Jeszcze w SL znajdziemy definicję odnoszącą czasownik do ostrzenia piór do pisania, lecz już od SWil pojawiają się odniesienia do ostrzenia zarówno pióra, jak i ołówka. Podobnie rzecz się przedstawia z *natemperować*, którego nie poświadczają jedynie SJPD, SWJP, PSWP. Z kolei w wypadku *zatemperować* odniesienia do ołówka pojawiają się nieco później, bo w SW.

Od *temperować* utworzono nazwy narzędzia: *temperówka*, *temperka* i *temperaczka* (por. Marciniak 2022).

Mapa 4.

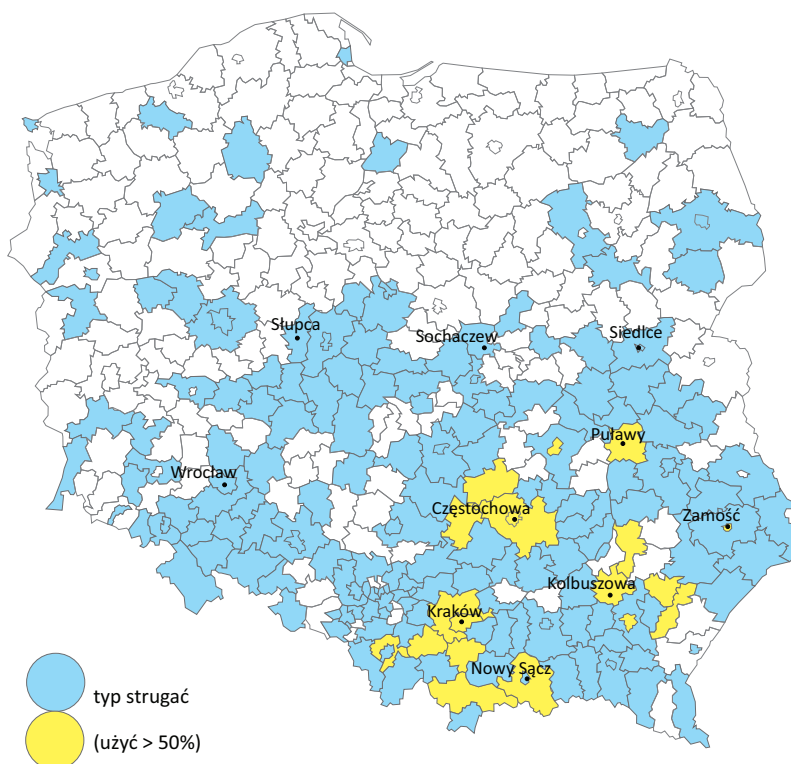

Ostrzyć wraz z formami prefigowanymi (*naostrzyć*, *zaostrzyć*) podało 954 ankietowanych. Pochodzą oni niemal z całej Polski, choć najpopularniejszy (ponad 50% odpowiedzi) ten czasownik był w pasie Piła – Międzychód – Gostyń, Poznań – Golub, Chojnice – Starogard Gdański, tj. na terenie Wielkopolski i Pomorza (por. mapa 4.).

Z terenem tym korespondują derywowane od czasownika podstawowego nazwy narzędzi⁷: *ostrzytko* (Wielkopolska), *ostrzynka* (Kaszuby, Kociewie, Krajna, Bory, ziemia chełmińsko-dobrzyńska, Lubawskie), *ostrzałka* (skoncentrowana na Śląsku, poza tym w odosobnionych lokalizacjach na północy kraju). Inne nazwy pojawiają się rzadziej: *ostrzyłka*, *ostrzyczka*, *ostrzówka*, *ostrzółka*, *ostrzawka*, *ostrzyczka*, *ostrawka*, *naostrzka*, *naostrzyk*, *ostrzanka* (por. Marciniak 2022).

Czasownik *ostrzyć* mający ogólne znaczenie ‘czynić ostrym’ dopiero od SJPD pojawia się w kontekstach odnoszących się do ołówka. Co ciekawe, wcześniej w takich kontekstach pojawia się forma przedrostkowa *zaostrzyć* (do SWil i SWJP); z kolei *naostrzyć* – w SWJP i WSJP.

Mapa 5.

⁷ Nazwy podaję w postaci literackiej bez uwzględniania niezwykle częstego w wymowie uproszczenia *strz > szcz*, np. *oszczytko*.

Strugać, nastrugać, ostrugać, podstrugać, zastrugać łącznie pojawiły się w 769 ankietach. Określenie to znane jest na dużym obszarze Polski południowej i środkowej, rzadziej na zachodzie, na północy zaś – bardzo sporadycznie. Szczególna koncentracja (ponad 50% odpowiedzi ankietowanych) wystąpiła w okolicach Kielc, między Bielsko-Białą – Krakowem – Nowym Sączem, między Stalową Wolą – Rzeszowem – Przeworskiem (por. mapa 5.). Na podobnym terenie występują nazwy narzędzi: *strugaczka, zastrugaczka, zastrugiwaczka, podstrugiwaczka, strugawka, strugałka, zastrużka, podstrużka* (por. Marciniak 2022).

Dla *strugać* tylko w SWJP i WSJP odnotowano znaczenie ‘nadawać ołówkowi, kredce lub innemu drewnianemu przedmiotowi kłujące zakończenie, które umożliwia pisanie, rysowanie lub nabijanie czegoś’. Podobne znaczenie pojawiło się w WSJP dla *podstrugać*. Fakt ten nie dziwi, jeśli wziąć pod uwagę miejsce pochodzenia części autorów tego słownika oraz teren szczególnie częstego użycia *strugać* i jego derywatów. Dłuższą tradycję odniesień do ołówka ma *zastrugać* (od SW), z kolei *ostrugać* występuje w wykorzystanych źródłach w innych znaczeniach i bez odniesienia do ołówka.

Pozostałe odpowiedzi wystąpiły sporadycznie na południu Polski:

- *zaciąć* (2 – pow. bocheński, z którego pochodzi nazwa narzędzia *zacinaczka*); tylko SJPD odnotował specyficzne odniesienie do ołówka,
- *(na)szpicować* (2 – Katowice, Piekary Śląskie) od niem. *spitzen* ‘ostrzyć ołówek’; czasownik podstawowy odnotował tylko SWil i SW, pochodnego zaś nie uwzględniono nigdzie,
- *brusić* (1 – Chorzów) – SW i SJPD odnotowały znaczenia, które można uogólnić jako ‘ostrzyć brusem’.

Przejdźmy do podsumowania. Temat leksyki związanej ze szkołą był dotychczas eksploatowany głównie w socjolingwistyce. Dialektologia mniej mu poświęcała uwagi, co najprawdopodobniej wiązało się z założeniem, że szkoła to instytucja unifikująca język. Choć jest to założenie w dużej mierze słuszne, to jednak, jak wykazały dwa omawiane w tekście przykłady, i w słownictwie tematycznie związanym ze szkołą dostrzec można zróżnicowanie geograficzne. Duży zasięg geograficzny niektórych leksemów oraz ich szeroka ekstensja społeczna każą klasyfikować je jako regionalizmy. Tym samym badania tego typu leksyki wykraczają poza klasyczną dialektologię i przynależą do geografii językowej.

Analizowane w artykule przykłady pokazują silne związki między sferą nazewniczą a kulturowym osadzeniem nazywanych obiektów. Przedmioty szkolne mające w zdecydowanej większości pochodzenie fabryczne, inaczej niż artefakty, którymi zajmuje się tradycyjna dialektologia, będące pierwotnie wynikiem wytwórczości domowej, wymagają odmiennego podejścia przy ustalaniu motywacji; m.in. pojawia

się tu więcej określeń będących apelatywizowanymi nazwami własnymi (marki, produktów). Większy jest także wpływ reklamy jako zjawiska społecznego.

Innym aspektem nazw szkolnych jest niezwykle trwałe dziedzictwo okresu zaborów. Nie dziwi to jednak, jeśli weźmie się pod uwagę fakt, że powszechna oświata rozwijała się na ziemiach polskich w XIX i na początku XX wieku w warunkach narzuconych przez państwa zaborcze. Wpływy te ujawniają się także na poziomie językowym w postaci różnego typu zapożyczeń (np. leksykalnych i semantycznych).

Bibliografia

- AGP – Dejna, K., Gala, S., Zdaniukiewicz, A. 2000. *Atlas gwar polskich*, t. 2: Mazowsze. Warszawa: Upowszechnianie Nauki – Oświata „UN-O”.
- AHM – <https://www.1944.pl/archiwum-historii-mowionej/waldemar-pienkos,3247.html> [dostęp: 16.07.2022].
- AJK – Stieber, Z., Popowska-Taborska, H. red. 1964–1978. *Atlas językowy kaszubszczyzny i dialektów sąsiednich*, oprac. Zespół Zakładu Słowianoznawstwa PAN, z. 1–15. Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- AJŚ – Zaręba, A. 1969–1996. *Atlas językowy Śląska*, t. 1–8. Kraków–Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe, Wydawnictwo „Energeia”.
- AWK – Dejna, K. 1962–1968. *Atlas gwarowy województwa kieleckiego*, z. 1–6, Łódź: Zakład Narodowy im. Ossolińskich.
- Ciuła, P., Czarniecki, W. 1927. Przyczynki do gwary uczniowskiej w Poznaniu i Trzemesznie. *Slavia Occidentalis* 4, s. 290–307.
- Danysz, A. 1914. Odrębności słownikarskie kulturalnego języka polskiego w Wielkopolsce w stosunku do kulturalnego języka w Galicji. *Język Polski* 2/8–10, s. 243–261.
- DWDS – <https://www.dwds.de/wb/auswischen> [dostęp: 14.07.2022].
- DWDS-K – <https://www.dwds.de/r/plot/?view=1&corpus=zeitungenxl&norm=date%2Bclass&smooth=spline&genres=0&grand=1&slice=1&prune=0&window=3&wbase=0&logavg=0&logscale=0&xrange=1946%3A2021&q1=Ratzefummel> [dostęp: 16.07.2022].
- DWG – *Deutsches Wörterbuch von Jacob Grimm und Wilhelm Grimm*, Erstbearbeitung (1854–1960), digitalisierte Version im Digitalen Wörterbuch der deutschen Sprache. Online: <https://www.dwds.de/wb/dwb/radiergummi> [dostęp: 16.07.2022].
- Gomme – https://fr.wikipedia.org/wiki/Gomme_%C3%A0_effacer [dostęp 16.07.2022].
- Korbut, G. 1893. Wyrazy niemieckie w języku polskim pod względem językowym i cywilizacyjnym. *Prace Filologiczne* 4, s. 344–560.
- Kownacka, M. 2012. *Plastusiowy pamiętnik*. Wrocław: Wydawnictwo „Siedmioróg”.
- Marciniak, M., 2022, referat *Gwarowe i regionalne nazwy temperówki*, wygłoszony na konferencji *Forum Młodych Badaczy Języka Regionu*, Poznań 3.03.2022.
- Nairne – https://en.wikipedia.org/wiki/Edward_Nairne [dostęp: 16.07.2022].
- Nitsch, K. 1914. Odrębności słownikowe Poznania, Krakowa, Warszawy. *Język Polski* 2/8–10, s. 261–270.
- Petroski, H. 2010. *The pencil: a history of design and circumstance*. New York: Alfred A. Knopf.
- PW – <https://woerterbuchnetz.de/#1> [dostęp: 16.07.2022].

- Rayzacher, M. 2009. „Sporo się tutaj działo...”, wywiad, rozmawiała J. Rolińska. *Ochotnik* 48, s. 8–9.
- Römer, D. (265) 22. *September – Ratzefummel*. Online: <https://www.uni-vechta.de/germanistik/sprachwissenschaft/jdw/woerter/09> [dostęp: 16.07.2022].
- Smartkleks – <https://smartkleks.pl/blog/z-czego-wykonane-sa-gumki-do-scierania> [dostęp: 6.07.2022].
- Stopczyk, S.K. 1969. *Konstanty Maria Sopoćko. 50 lat twórczości artystycznej*. Warszawa: CBWA „Zachęta”.
- PLPJ – Dejna, K. 1951, 1953. *Polsko-laskie pogranicze językowe na terenie Polski*, cz. 1–2. Łódź: Łódzkie Towarzystwo Naukowe.
- PSWP – Zgółkowa, H. red. 1994–2005. *Praktyczny słownik współczesnej polszczyzny*, t. 1–50. Poznań: Wydawnictwo Kurpisz.
- SHW – <https://www.lagis-hessen.de/de/subjects/rsrec/sn/shwb/entry/ratzefummel> [dostęp: 16.07.2022].
- SJPD – Doroszewski, W. red. 1958–1969. *Słownik języka polskiego*, t. 1–11. Warszawa: Państwowe Wydawnictwo Naukowe.
- SL – Linde, S.B. 1807–1814. *Słownik języka polskiego*, t. 1–6. Warszawa: Drukarnia XX. Pijarów.
- SSJC – <https://ssjc.ujc.cas.cz/search.php?hledej=Hledat&heslo=mazati&sti=EMPTY&where=hesla&hsubstr=no>, [dostęp: 16.07.2022].
- SW – Karłowicz, J. i in. red. 1900–1927. *Słownik języka polskiego*, t. 1–8. Warszawa: Nakł. prenumeratorów i Kasy im. Mianowskiego.
- SWil – Zdanowicz, A. i in. 1861. *Słownik języka polskiego*, t. 1–2, Wilno: M. Orgelbrand.
- SWJP – Dunaj, B. red 1999. *Słownik współczesnego języka polskiego*, t. 1–2. Warszawa: Wydawnictwo SMS.
- Šmilauer, V. 1944. Etymologická procházka po škole. III. Místnosti ve škole. *Naše řeč* 28/2, s. 21–34.
- Ułaszyn, H. 1938. *Przyczynki leksykalne. 2. Trzy gwary uczniowskie: wielkopolska, królewicka i galicyjska*. (Prace Komisji Filologicznej Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk 8, z. 5). Poznań: Poznańskie Towarzystwo Przyjaciół Nauk.
- WSJP – Żmigrodzki, P. red. 2007– *Wielki słownik języka polskiego PAN*. Online: <https://wsjp.pl/> [dostęp: 16.07.2022].

Geography of selected terms related to the school: ‘a rubber’ and ‘to sharpen’

Summary

School equipment has not been a common object of interest for dialectologists and therefore this article focuses on two issues that have not been discussed to date, i.e. names of an item used for removing marks made by a pencil and a verb for sharpening a pencil, crayon, etc. The research material is the data collected by means of an online survey. The geography of the analysed lexemes, their presence in selected lexicographic sources and origin is discussed.

Keywords: linguistic geography – school objects – interlingual influences – Polish – German – Russian.

Trans. Monika Czarnecka